Carte spaniolă veche din fondul Bibliotecii Județene Mureș-Biroul Colecții speciale. Biblioteca Teleki (sec. XVI-XVIII)

Ştefan (TRIF) STANCIU

Drd. Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia
Drd. of "1 December 1918" University of Alba Iulia
Personal e-mail: e_trif@hotmail.com

Old Spanish Books in the Teleki Library (16th -18th centuries)

The paper presents the circulation of Spanish books within the protestant circles in Transylvania from the 16th -18th centuries and their presence in the Teleki Library. The share of these printed works in Spanish and the presence of other works translated from Spanish into other European languages are an indicator of the interest shown by the urban Transylvanian aristocracy, dominated by religious Reformation, towards Spanish culture and civilisation.

Keywords: Library, Transylvania, religious Reformation, protestant circles, aristocracy, Spanish books

Studiul reprezintă un segment dintr-un proiect de cercetare doctorală inițiat în anul 2013 cu titlul Carte spaniolă în biblioteci din Transilvania (sec. XVII-XIX) în care mi-am propus ca odată cu identificarea cărților spaniole să analizez prezența și circulația cărților vechi spaniole pe teritoriul Transilvaniei. De asemenea, lucrarea reprezintă și o continuare a studiilor precedente publicate în revista Transilvania în care am făcut cunoscute o serie de lucrări spaniole prezente în mediile de confesiune catolică și greco-catolică, care se regăsesc în spațiul cultural transilvan[1]. De această dată, mi-am propus să identific prezența cărților spaniole în mediile protestante, respectiv din sfera aristocrației calvine, cu o privire specială asupra exemplarelor identificate în biblioteca fostului cancelar al Transilvaniei, Samuel Teleki (1739-1822). Biblioteca sa se particularizează printr-o valoroasă colecție de carte străină care a fost oferită publicului ardeleană încă din 1802, fiind prima bibliotecă publică din Transilvania[2] deschisă oficial cititorilor.

În fondul acestei biblioteci am identificat trei lucrări tipărite în limba spaniolă, alături de o lucrare editată în limba latină, dar cu autor spaniol, pe care vrem să le analizăm. Cu toate că ultima dintre lucrările studiate nu este în limba spaniolă, datorită faimei istorice dobândite, atât a autorului, cât și a operei sale, ne-am hotărât să o prezentăm cititorilor, abătându-ne astfel de la regula de a ne referi exclusiv la cărțile tipărite în limba spaniolă.

Cercetarea cărților spaniole vechi din fondul Bibliotecii Teleki debutează cu identificarea unei lucrări din domeniul istoriei care îl are ca autor pe Antonio de Solis (1610-1686) și poartă titlul Historia de la conquista de Mexico[3], apărută în anul 1711, în Barcelona. Prima ediție, publicată la Madrid, în anul 1684, am identificat-o și în Biblioteca Brukenthal din Sibiu[4]. În prefața lucrării de la 1711, depozitată în Biblioteca Teleki, Solis vorbea despre oportunitatea operei scrise de el și arăta că până în vremea sa istoriile care relatau despre cucerirea Mexicului prezentau inexactități și aveau lacune în informații. Lucrarea era dedicată lui Don Joseph Francisco Eleasar Vvillecardel, marchiz de Trivie, iar referenții cărții au fost Juan Piserrer, Jayme Batlle și Jaime Surià. Tot în prefață se mai menționa că lucrarea a fost reeditată, întrucât prima ediție s-a epuizat și încă mai erau doritori interesați să o citească. Expunerea cărții, într-un stil narativ, redă acțiunile militare întreprinse pentru cucerirea Mexicului de spaniolul Hernán Cortés Pizarro[5], un personaj emblematic al epocii de decadență

BDD-A26156 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.84 (2026-09-15 23:58:57 UTC)

a Imperiului Spaniol. Materialul folosit la copertare este carton și piele de culoare crem prezentând o stare bună de conservare. Pe coperta din interior se află un ex-libris tipărit cu inițialele și blazonul lui Samuel Teleki [EX BIBLIOTECA SAM.S.R.I.COM.TELEKI de Szek].

Domeniul arhitecturii militare de la Biblioteca Teleki este reprezentat prin lucrarea Tratado de fortification, ó Arte de construir los edificios Militares y Civiles[6]. Ea era semnată de către Juan Muller și a fost tipărită în Barcelona anului 1769. Este o ediție în două tomuri redactată într-o manieră didactică, în care sunt prezentate tehnicile folosite în lucrările construcțiilor militare și civile. A fost tradusă, din limba engleză[7] în limba spaniolă, de Miguel Sanchez Taramas și era dedicată lui Don Juan Gregorio Muniain, cavaler al ordinului Santiago, locotenent general în armata regală și căpitan de armată în provincia Extremadura. Cea de-a doua persoană căreia i-a fost închinată lucrarea era Don Juan Martin Zermeño, locotenent general în armata regală, care era de profesie inginer. În prefață, traducătorul cărții menționa că versiunea prezentată a fost realizată cu cea mai mare atenție, în ciuda erorilor tipografice din ediția originală engleză. Un rezumat al primului tom prezenta cititorilor, pe parcursul a trei părți, nivelul de cunoștințe din domeniul arhitecturii militare și civile europene, specifice jumătății secolului al XVIII-lea. În prima parte, sunt prezentate tehnicile de ridicare a zidurilor, arcelor și a construcțiilor din lemn. În partea a doua, sunt cuprinse cunoștințele din acea vreme despre proprietățile materialelor folosite, calitățile și utilitatea acestora. Următoarea parte, aduce în prim plan modalitățile de proiectare a unei fortificații în teren, calculele și modul acesteia de execuție. În tomul al doilea se continuă cu partea a patra a cărții, în care se făceau referiri la tipologia lucrărilor executate în zone cu ape, cum ar fi construcția de poduri, stâlpi și punți. Lucrarea sublinia importanța canalelor de navigație, fiind exemplificat canalul de comunicare al Nilului cu Marea Mediterană și Marea Roșie[8].

Autorul versiunii originale engleze care a stat la baza celei în limba spaniolă a fost John Muller (1699-1784), care a activat ca profesor de artilerie şi fortificații la Academia din Wollwich[9], iar lucrarea sa era concepută ca un manual adresat studenților[10]. Traducătorul spaniol, Miguel Sanchez Taramas (1733-1789), era de asemenea militar de carieră, inginer şi profesor la Academia Militară Regală de Matematică din Barcelona[11]. El a intenționat ca prin traducerea cărții să actualizeze nivelul cunoştințelor din domeniul tehnicilor de fortificații militare spaniole. În acea vreme, spre deosebire de precedentele tratate tradiționale, concepția lui Muller se remarca prin faptul că în tehnica construcțiilor se punea accent pe implicarea geometriei, a elementelor de matematică şi a unor calcule privind rezistența materialelor. Muller s-a dovedit un spirit pragmatic, fiind adeptul economiei de materiale prin reducerea proporțiilor, dar totodată punea accent pe elementele de soliditate ale construcțiilor. În anul în care apărea lucrarea în Barcelona, Spania aflată sub regimul lui Carol al III-lea (1759-1788) era într-un proces de reformare a armatei, de reînnoire a artilerie și a tehnicilor de construcție a fortificațiilor militare. În acest mod, a apărut un curent favorabil traducerilor unor tratate de construcții militare şi civile din alte limbi, în vederea popularizării ultimelor progrese din domeniu[12].

Cea de a treia lucrare în limba spaniolă identificată în fondul de carte străină veche de la Biblioteca Teleki a apărut tot la Barcelona, în anul 1778, fiind și ea o traducere, de data aceasta după originalul tipărit în limba franceză, la Curtea de la Viena. Lucrarea, intitulată Carta a un amigo, residente en pais estragero, sobre los derechos de la Casa de Austria à ciertas partes de la herencia de Baviera[13], are 96 de pagini, fără să ofere informații despre autor sau traducător. Volumul are o prefață în care cititorului i se prezintă o posibilă explicare a cauzelor potrivit cărora națiunile s-au luptat pentru libertate, pentru respectarea drepturilor fundamentale propice dezvoltării lor. Un aspect demn de subliniat pe care autorul îl dezbate în prefața lucrării era imparțialitatea sa în abordarea subiectelor din domeniul apărării drepturilor de succesiune. Pe acest fundal, cartea exprimă o opinie potrivit căreia un model de Națiune trebuie să aibă un conducător care să ofere un exemplu de justiție, de corectitudine și de mărinimie. În cuprinsul lucrării sunt prezentate situații succesorale ale Casei de Austria, făcându-se trimiteri la diverse tratate, convenți și bule papale prin care, sub forma unor scrisori sau relatări istorice (asemănătoare unor articole de presă), sunt expuse cronologic unele cazuri de succesiune ale Monarhiei austriece. Un exemplu elocvent este și relatarea situației succesorale ivite cu ocazia morții electorului de Bavaria, în data de 30 decembrie 1777, care nu a lăsat moștenitori. Ca urmare a acestei situații, o seamă de concurenți s-au antrenat și au formulat pretenții succesorale la dreptul de moștenire[14]; printre aceștia se numărau prințese și prinți care erau atrași de mirajul deținerii puterii. Cartea se înscrie în seria lucrărilor în vogă din domeniul dreptului succesoral, în care erau narate diverse situații de succesiune specifice familiei regale din ramura Casei de Austria.

Ultima lucrare din fondul de carte veche a Bibliotecii Teleki se află sub formă unei copii tipărite[15] a cărui autor era Miguel Servet (1511-1553). La fel ca și în cazul primei ediții, din anul 1553, prezenta lucrarea nu are specificate pe foaia de titlu date despre autor sau locul de apariție, doar anul 1553. Coperțile sunt din carton și piele de culoare maronie, iar pe cotor are consemnat titlul cu litere aurii. În stânga primei coperți interioare se află un ex-libris tipărit [EX BIBLIOTECA SAM.S.R.I.COM.TELEKI de Szek]. Conținutul, cu

BDD-A26156 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.84 (2026-09-15 23:58:57 UTC)

profund caracter teologic, este redactat în limba latină și cuprinde 734 de pagini fără gravuri sau ilustrații. Pentru a putea aprecia justa valoare a acestei opere considerăm necesară o scurtă prezentare a biografiei autorului.

Miguel Servet s-a născut în anul 1511 în localitate Villanueva de Sijena din Aragon[16], într-o familie de catolici fervenți[17]. Despre educația din copilăria sa se cunosc puține date, dar se pare că la vârsta de paisprezece ani - când a intrat în serviciul călugărului franciscan Juan Quintana, care era și confesorul regelui Carol al V-lea (1516-1556) - avea deja cunoștințe de limba latină, greacă și ebraică, fiind pasionat de matematică și de filosofie scolastică[18]. În anul 1526, s-a înscris la Universitatea din Toulouse, cu specializare în științele juridice, moment în care a luat contact cu Biblia Poliglotă, pe care a lecturat-o în limbile ebraică și greacă. Acest studiu l-a determinat să adopte o poziție disidentă față de catolicism și să realizeze contacte cu adepți ai protestantismului. Prima sa producție literară apărea în anul 1531 și se intitula De Trinitatis erroribus urmată, în anul 1532, de alte două scrieri Dialogorum de trinitati libri duo și De iustitia regni Christi capitula quattuor. Lucrarea De Trinitatis erroribus i-a și adus autorului debutul polemicilor dogmatice, atât cu catolicii, cât mai ales cu protestanții. Miguel Servet a avut și alte preocupări, în domeniul geografiei și al medicinii. El a publicat două studii după Geografia lui Ptolemeu, ceea ce l-a făcut cunoscut și apreciat atât în epoca sa, cât și postum. În medicină s-a remarcat ca practicant, el fiind considerat descoperitorul circulației sângelui în plămâni[19], teorie expusă în lucrarea sa Christianismi restitutio, apărută în anul 1553, cu intenția de a prezenta un punct de vedere teologic despre legătura corpului cu divinitatea[20]. Însă, ceea ce l-a compromis pe Servet și i-a adus sfârșitul au fost opiniile sale religioase, exprimate oral și în scris, prin corespondența cu Jean Calvin și prin cărți. Una din principalele acuze care i se aduceau lui Servet erau observațiile sale, potrivit cărora niciunde în Biblie nu se aduc lămuriri asupra Trinității[21]. După afirmațiile sale teologice legate de legătura dintre Tată și Fiu ca reprezentare a lui Dumnezeu, existența Spiritul sfânt care, în opinia lui, nu era o ființă distinctă, ci mai degrabă o putere a lui Dumnezeu i-au atras numeroși adversari. Convingerile sale antitrinitare i-au adus condamnarea la moarte, prin arderea pe rug, împreună cu ultima dintre lucrările sale Christianismi restitutio.

Istoriografia din Transilvania, atât cea română, cât și cea maghiară, a manifestat preocupări privitoare la modul în care un exemplar al lucrării lui Servet, Christianismi restitutio a ajuns în Biblioteca contelui Teleki din Târgu Mureș. Între acestea se înscriu contribuțiile lui Iosif Spielmann și Mihaly Sebestyén[22], care alături de Eugen Denize, vorbesc despre tipărirea și despre valoarea bibliofilă a lucrării, care a fost arsă pretutindeni odată cu moartea autorului. Astăzi mai sunt păstrate doar trei exemplare din carte, depozitate la Viena, Paris și Edinburgh. Într-un studiu realizat de către Deé Nagy Anikó se menționează că această lucrare a fost achiziționată, la data de 13 mai 1665, în Londra, de către un student pe nume Daniel Szent-Ivanyi Markos[23], fiind donată ulterior episcopului unitarian Michael Almasi. De aici, cartea a trecut prin mâinile episcopilor unitarieni, până la István Agh, care o dăruiește contelui Samuel Teleki. În anul 1786, la cerere, Teleki oferă această carte împăratului Iosif al II-lea (1765-1790), după ce, în prealabil, l-a însărcinat pe studentul Vitez Jannos de la Debrețin, aflat în an terminal de studiu, să realizeze două copii[24], una pentru biblioteca sa, iar alta pentru un bibliofil din Nürnberg, pe nume Christoph Gottlieb de Murr (1751-1811). În revista Magazin (din 24 iunie 2009) s-a publicat un articol semnat de Gabriel Tudor despre viața, activitatea publicistică, convingerile religioase ale lui Servet[25] și opiniile sale care au declanșat valul de persecuții împotriva sa, atât din partea reformaților, cât și a catolicilor. De asemenea, despre legătura lui Servet cu Biserica unitariană din Transilvania și popularitatea umanistului spaniol în rândul ardelenilor reformați relatează studiul lui Sándor Kovács, publicat în anul 2011[26].

Dacă legătura lui Servet cu Transilvania a constituit-o concepția sa teologică împărtășită și de reformatorii maghiari, respectiv de unitarieni, pe linie bibliofilă relația spaniolului cu ardelenii se poate proba prin tipărirea incompletă a lucrării Christianismi restitution, sub un alt titlu: De regno Christi liber primus. Cartea apărea, în anul 1569, la Alba Iulia[27], în atelierul tipografui de origine poloneză Rafael Hoffhalter a cărei activitate editorială (1567-1569)[28] s-a pus în slujba sprijinirii unitarienilor[29]. Lucrarea, sub formă de colligat, se identifică și în Catalogul cărților tipărite în secolul al XVI-lea din Biblioteca Teleki - Bolyai[30]. În acest caz, alături de Michael Servet este menționat al doilea autor în persoana primul episcop unitarian din Transilvania[31], Ferenc Dávid (1510-1579). El, împreună cu italianul Giorgio Biandrata (1516-1588) și polonezul Grzegorgz Pawel (1525-1591), au fondat mișcarea antitrinitară[32]. Nu știm motivele pentru care Ferenc Dávid sau Giorgio Biandrata[33], ambii aflați în polemică cu adepții trinitarieni, au schimbat titlul și au decis reeditarea fragmentară a ultimei lucrări a lui Servet, tocmai la o tipografie din Transilvania. O posibilă explicație derivă din faptul că, chiar dacă originalul cărții a fost ars pretutindeni în Europa, ideile lui Servet trebuiau difuzate într-o provincie în care catolicismul pierdea teren în fața cultelor protestante. Diseminarea tezelor spaniolului se făcea însă sub un alt titlu.

În Biblioteca Teleki am descoperit relativ puține exemplare de cărți vechi tipărite în limba spaniolă, comparativ cu Biblioteca Batthyaneum sau cu Biblioteca Brukenthal. Cu toate acestea, trebuie să menționăm că ele se găsesc într-o stare foarte bună de

BDD-A26156 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.84 (2026-09-15 23:58:57 UTC)

conservare, ba mai mult exemplarul lucrării de drept succesoral, Carta a un amigo [...], avea pagini care erau netăiate, semn că a fost puțin răsfoită sau chiar deloc. Dacă prezența cărților vechi tipărite în limba spaniolă este puțin reprezentativă în cazul bibliotecii mureșene, cărțile care au autori spanioli sau despre spanioli și Spania, tipărite în alte limbi europene, sunt mult mai numeroase și diverse.

În general, în așezămintele culturale aparținătoare reformaților ardeleni se constată, indiferent de limba de tipărire a lucrărilor, un interes scăzut pentru cărțile cu conținut religios. Marea majoritate a titlurilor acoperă domenii variate, de la istorie evenimențială, drept, literatură, la dramaturgie sau arhitectură. O excepție de la cele afirmate, pe cât de elocventă pe atât de surprinzătoare, este reeditarea fragmentară a uneia din principalele opere ale lui Miguel Servet la o tipografie din Alba Iulia, cât și continuarea păstrării ei, atât într-o bibliotecă din mediul catolic (Batthyaneum), precum și într-o bibliotecă a cărei fondator era de religie calvină (Samuel Teleki). Gestul îl considerăm insolit, tocmai datorită opiniilor teologice ale autorului cărții, care au generat dispute, au reorientat gândirea unor teologi protestanți. În final, protestanții împreună cu catolicii au făcut front comun și l-au condamnat pe Servet la arderea pe rug împreună cu opera sa. Cu toate acestea, ideile sale au stat la baza noului curent reformist antitrinitar format în inima Transilvaniei.

Note:

1. Ştefan (Stanciu) Trif, Cartea veche spaniolă din fondul catolic al Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca (sec. XVI-XIX), în Transilvania, 2014, nr. 5-6, p. 121-125; Idem, Transilvania în cărțile spaniole din Biblioteca Batthyaneum (sec. XVII-XVIII), în Transilvania, 2015, nr. 6-7, p. 138-143.
2. http://www.telekiteka.ro/index.php?m=teleki_bolyai_konyvtar (accesat în 07.10.2015).
3. Antonio de Solis, Historia de la conquista de Mexico, poblacion y progressos de la America Septentrional conocida por el nombre de Nueva España, Barcelona, por Joseph Llopis, 1711, Biblioteca Teleki, To- 2122 C1.
4. Informații despre acest exemplar pot fi regăsite și în studiul lui Radu Teuceanu, Zece carti din secolul al XVII-lea cu însemnari manuscrise din Biblioteca Brukenthal, în Revista de Istorie a Muscelului: Studii și comunicări, XV, 2014, p. 180-181.
5. Acestui militar spaniol i se atribuie cucerirea Imperiului aztec şi a reprezentat pentru literatura Secolului de Aur, imaginea reprezentativă a conchistadorului spaniol, apud José de Viera y Clavijo, El segundo Agatocles: Cortés en Nueva España & La rendición de Granada: Edición, introducción y notas de Manuel de Paz Sánchez, Colección dirigida por Rafael Padrón Fernández, Santa Cruz de Tenerife, Editorial Idea, 2012, p. 18, apud https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=536131 (accesat în 09.10.2015).
6. Juan Muller, Tratado de fortification, ó Arte de construir los edificios Militares, y Civiles, Tom I-II, Tradusă de Miguel Sanchez Taramas, Barcelona, por Thomas Piferrer Impresor del Rey, 1769, Biblioteca Teleki, To- 2122 C1-C2.
7. Este vorba despre traducerea ediției engleze A treatise containing the elementary part of fortification, Regular and Irregular. With remarcs on the constructions of the most celebrated Authors, particularly of Marshal de Vauban and Barm Coehorn, in which the Perfection and Imperfection of their general works are confidered. For the use of the Royal Academy of Artillery at Woolwich. Ilustrated with thirthy-four coper plates. By John Muller, Profesor of Artillery and Fortification, London, Printed for A. Millar, 1755, vezi José Enrique García Melero, Los tratados de arquitectura militar publicados en España durante el reinado de Carlos III, în Espacio, Tiempo y Forma, Serie VII, Historia del Arte, tom. 3, 1990, p. 187, apud https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=152047 (accesat în 09.10.2015).
8. Idem, Tratado de fortification, Tom II, p. 226, Biblioteca Teleki, To- 2122 C2.
9. Niccolò Guicciardini, The Development of Newtonian Calculus in Britain 1700-1800, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, p. 63, apud https://books.google.ro/books?id=nIKVQCeI1FUC&lpg=PP1&hl=ro&pg=PA65#v=onepage&q&f=false (accesat în 09.10.2015).
10. Soledad Pita Gonzáles, Referencias a la arquitectura civil en tratados de fortificación de los siglos XVI al XVIII, Madrid, Cultiva Libros, 2009, p. 103, apud https://books.google.ro/books?id (accesat în 09.10.2015).
11. Aurora Rabal Yus, El concepto de ciudad en los tratados de arquitectura militar y fortificacióndel siglo XVIII en España în Anales del Instituto de Investigaciones Estéticas, Universidad Nacional Autónoma de Mexico, XXIV, 2002, nr. 81, apud http://www.analesiie.unam.mx/index.php/analesiie/article/view/2122/2867 (accesat în 09.10.2015).
12. José Enrique García Melero, Los tratados de arquitectura militar, p. 185-187.
13. Carta a un amigo, residente en pais estragero, sobre los derechos de la Casa de Austria à ciertas partes de la herencia de Baviera. Con la refutacion de un escrito intitulado: Memoria sucinta sobre la sucesion del elector de Baviera, publicado en el Correo Politico y Literario de Londres, num. 36., Madrid, en la Oficina de D. Antonio de Sancha, 1778, Biblioteca Teleki, To - 784 B.
14. Ibidem, p. 67.
15. Miguel Servet, Christianismi restitutio, 1553. Copie în limba latină aflată în BTTg.M, To-301.
16. Asupra locului de naștere există opinii diferite potrivit cărora unii cercetători îi găsesc originea în localitatea Tudela din provincia Navarra, însă în cele mai numeroase surse Servet apare ca fiind originar din Villanueva de Sijena, provincia Aragon, apud http://www.miguelservetinvestigacion.com/vida.html (accesat în 20.10.2015).

BDD-A26156 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.84 (2026-09-15 23:58:57 UTC)

17. http://www.servetus.org/miguel-servet/biografia.html (accesat în 20.10.2015).
18. http://wol.jw.org/ro/wol/d/r34/lp-m/102006167 (accesat în 20.10.2015).
19. Cu șaptezeci și cinci de ani înaintea descoperirii circulației sangvine de către medicul englez William Harvey.
20. Servet considera că sufletul omului se afla în sângele uman, iar divinitatea se afla pretutindeni, adică inclusiv în aer. După opinia lui Servet, ficatul era organul responsabil de producerea sângelui, unde apărea de culoare neagră. Din ficat, el ajunge în ventriculul drept al inimii, de unde este pompat spre plămâni, iar de aici, în contact cu aerul divin, se oxigenează. Din plămâni, sângele de culoare roşiatică se întoarce cald şi pur fiind compus din cele trei elemente dumnezeieşti: apă, aer şi foc reprezentând spiritul vital. Din ventriculul stâng, sângele cald se răspândeşte în întreg corpul uman şi dă naştere vieții. Pentru mai multe detalii despre această teorie a simbiozei om-divinitate, a se vedea studiul semnat de profesorul de filosofie Rafael Bermudo del Pino, El pensamiento de Miguel Servet, în A Parte Rei. Revista de Filosofía, mayo 2009, nr. 63, p. 12-13, apud http://serbal.pntic.mec.es/~cmunoz11/bermudo63.pdf (accesat în 21.10.2015).
21.http://www.mcnbiografias.com/app-bio/do/show?key=servet-miguel (accesat în 21.10.2015).
22. Iosif Spielmann și Mihaly Sebestyén, Concepțiile fiziologice ale lui Miguel Servet în lumina antropologiei sale, în Momente din trecutul medicinii, București, Editura Medicală, 1983, p. 114; Eugen Denize, Relațiile româno-spaniole până la începutul secolului al XIX-lea, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006, p. 46-47.
23. Deé Nagy Anikó, A könyvtáralapító Teleki Sámuel, Kolozsvár, Az Erdely Múzeum Egyesület, 1997, p. 222.
24. Ibidem, p. 223.
25. Gabriel Tudor, Un savant neînfricat și erezia lui fatală, în revista Magazin din data de 24 iunie 2009, apud http://www.revistamagazin.ro/content/view/7107/8/ (accesat în 22.10.2015).
26. Sándor Kovács, Servetus and Unitarianism: The Transylvanian Church, în Servetus: Our 16th Century Contemporary. A brief introduction to the life and teachings of Michael Servetus, a pioneer of religious freedom, Richard F. Boeke, Patrick Wynne-Jones (eds.), London, International Association for Religious Freedom, 2011, p. 29-38.
27. http://www.enciclopedianavarra.com/navarra/servet-miguel/16751/1/ (accesat în 26.10.2015), vezi și Rita Csalla, Tipăriturile albaiuliene din secolele XVI-XVII în colecția Bibliotecii Batthyaneum, în BCȘS, Alba Iulia, 2000, nr. 6, p. 108.
28. Rita Csalla, în Tipăriturile albaiuliene, p. 108, îl menționează incorect pe Ferenc David ca autor al cărții.
29. Eva Mârza, Din istoria tiparului românesc. Tipografia de la Alba Iulia 1577-1702, Sibiu, Editura Imago, 1998, p. 14.
30. Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum forum Siculorum, Tom I, Sebestyén Spielmann et alii (eds), Târgu Mureș, Biblioteca Județeană Mureș, 2001, p. 215.
31. http://www.britannica.com/biography/Ferenc-David (accesat în 26.10.2015).
32. Carlos Gilly, Erasmo, la reforma radical y los heterodoxos radicales españoles, în Les lletres hispàniques als segles XVI, XVII i XVIII, p. 225 apud http://www.saavedrafajardo.org/Archivos/Libros/Libro0832.pdf (accesat în 26.10.2015).
33. Se pare că Biandrada este cel care a adus în Transilvania și a popularizat operele lui Servet, conform lui Sándor Kovács, Scurt istoric al Bisericii Unitariene din Transilvania, în Scurtă istorie a bisericilor și comunităților religioase din Transilvania, Dieter Brandes, Vasile Grajdian, Olga Lukács (eds.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 134.

Bibliography:

Anikó, Deé Nagy, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel, Kolozsvár*, Az Erdely Múzeum Egyesület, 1997.

Bermudo del Pino, Rafael, *„El pensamiento de Miguel Servet”*. În: *A Parte Rei. Revista de Filosofía*, mayo 2009, nr. 63, p. 1-13, apud http://serbal.pntic.mec.es/~cmunoz11/bermudo63.pdf (accesat în 21.10.2015).

Carta a un amigo, residente en pais estragero, sobre los derechos de la Casa de Austria à ciertas partes de la herencia de Baviera. Con la refutacion de un escrito intitulado: Memoria sucinta sobre la sucesion del elector de Baviera, publicado en el *Correo Politico y Literario de Londres*, num. 36., Madrid, en la Oficina de D. Antonio de Sancha, 1778, Biblioteca Teleki, To - 784 B.

Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum forum Siculorum, Tom I, Sebestyén Spielmann et alii (eds.), Târgu Mureș, Biblioteca Județeană Mureș, 2001.

Csalla, Rita, *„Tipăriturile albaiuliene din secolele XVI-XVII în colecția Bibliotecii Batthyaneum”/“The Alba Iulia printings from the sixteenth and seventeenth centuries in the collection of Batthyaneum Library”*. În: BCȘS, Alba Iulia, 2000, nr. 6, p. 107-112.

Denize, Eugen, *Relațiile româno-spaniole până la începutul secolului al XIX-lea/ Romanian-Spanish relations up to the beginning of the nineteenth century*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006.

García Melero, José Enrique, *„Los tratados de arquitectura militar publicados en España durante el reinado de Carlos III”*. În: *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie VII, Historia del Arte, tom. 3, 1990, p. 181-224, apud https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=152047 (accesat în 09.10.2015).

Gilly, Carlos, *„Erasmo, la reforma radical y los heterodoxos radicales españoles”*. În: *Les lletres hispàniques als segles XVI, XVII i XVIII*, p. 225-376, apud http://www.saavedrafajardo.org/Archivos/Libros/Libro0832.pdf

BDD-A26156 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.84 (2026-09-15 23:58:57 UTC)

(accesat în 26.10.2015).
González, María Soledad Pita, *Referencias a la arquitectura civil en tratados de fortificación de los siglos XVI al XVIII*, Madrid, Cultiva Libros, 2009, apud https://books.google.ro/books?id (accesat în 09.10.2015).
Guicciardini, Niccolò, *The Development of Newtonian Calculus in Britain 1700-1800, Cambridge*, Cambridge University Press, 1989, apud https://books.google.ro/books?id=nIKVQCeI1FUC&lpg=PP1&hl=ro&pg=PA65#v=onepage&q&f=false (accesat în 09.10.2015).
Kovács, Sándor, *„Scurt istoric al Bisericii Unitariene din Transilvania"/ "Brief history of the Transylvanian Unitarian Church"*. În: Scurtă istorie a bisericilor și comunităților religioase din Transilvania, Dieter Brandes, Vasile Grajdian, Olga Lukács (eds.), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 134.
Kovács, Sándor, *„Servetus and Unitarianism: The Transylvanian Church"*. În: *Servetus: Our 16th Century Contemporary. A brief introduction to the life and teachings of Michael Servetus, a pioneer of religious freedom*, Richard F. Boeke, Patrick Wynne-Jones (eds.), London, International Association for Religious Freedom, 2011, p. 29-38.
Mârza, Eva, *Din istoria tiparului românesc. Tipografia de la Alba Iulia 1577-1702/ From the history of the Romanian printing. The Printing house of Alba Iulia 1577-1702*, Sibiu, Editura Imago, 1998.
Muller, John, *A treatise containing the elementary part of fortification, Regular and Irregular. With remarcs on the constructions of the most celebrated Authors, particularly of Marshal de Vauban and Barm Coehorn, in which the Perfection and Imperfection of their general works are confidered. For the use of the Royal Academy of Artillery at Woolwich. Ilustrated with thirthy-four coper plates.* By John Muller, Profesor of Artillery and Fortification, London, Printed for A. Millar, 1755.
Muller, Juan, *Tratado de fortification, ó Arte de construir los edificios Militares, y Civiles*, Tom I-II, Tradusă de Miguel Sanchez Taramas, Barcelona, por Thomas Piferrer Impresor del Rey, 1769, Biblioteca Teleki, To-2122 C1-C2.
Rabal Yus, Aurora, *„El concepto de ciudad en los tratados de arquitectura militar y fortificacióndel siglo XVIII en España"*. În: *Anales del Instituto de Investigaciones Estéticas*, Universidad Nacional Autónoma de Mexico, XXIV, 2002, nr. 81, p. 33-52, apud http://www.analesiie.unam.mx/index.php/analesiie/article/view/2122/2867 (accesat în 09.10.2015).
Servet, Miguel, *Christianismi restitutio, 1553*. Copie în limba latină aflată în Biblioteca Teleki, To-301.
Solis, Antonio de, *Historia de la conquista de Mexico, poblacion y progressos de la America Septentrional conocida por el nombre de Nueva España*, Barcelona, por Joseph Llopis, 1711, Biblioteca Teleki, To- 2122 C1.
Spielmann, Iosif, Sebestyén, Mihaly *„Concepțiile fiziologice ale lui Miguel Servet în lumina antropologiei sale"/"The physiological concepts of Miguel Servet in the light of his anthropology"*. În *Momente din trecutul medicinii*, București, Editura medicală, 1983.
Teuceanu, Radu, *„Zece carti din secolul al XVII-lea cu însemnari manuscrise din Biblioteca Brukenthal"/ "Ten books of the eighteenth century with notes of manuscripts from the Brukenthal Library"*. În: *Revista de Istorie a Muscelului: Studii și comunicări*, XV, 2014, p. 180-181.
Trif (Stanciu), Ștefan, *„Cartea veche spaniolă din fondul catolic al Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca (sec. XVI-XIX)"/ "Old Spanish Books in the Catholic Fund of the Romanian Academy Library, Branch of Cluj-Napoca (between the 16th and the 19th century)"*. În: *Transilvania*, 2014, nr. 5-6, p. 121-125.
Idem, *„Transilvania în cărțile spaniole din Biblioteca Batthyaneum (sec. XVII-XVIII)"/ "Transylvania in the Spanish Books of Batthyaneum Library (The 17th-18th Centuries)"*. În: *Transilvania*, Sibiu, 2015, nr. 6-7, p. 138-143.
Tudor, Gabriel, *„Un savant neînfricat și erezia lui fatală"/"A dauntless scholar and his fatal heresy"*, în revista *Magazin* din data de 24 iunie/ 2009, apud http://www.revistamagazin.ro/content/view/7107/8/ (accesat în 22.10.2015).
Viera y Clavijo, José de, *El segundo Agatocles: Cortés en Nueva España & La rendición de Granada*: Edición, introducción y notas de Manuel de Paz Sánchez, Colección dirigida por Rafael Padrón Fernández, Santa Cruz de Tenerife, Editorial Idea, 2012, p. 18, apud https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=536131 (accesat în 09.10.2015).

On-line sources:
http://www.analesiie.unam.mx/index.php/analesiie/article/view/2122/2867
http://books.google.ro/books?id
http://www.britannica.com/biography/Ferenc-David
https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=152047
http://www.enciclopedianavarra.com/navarra/servet-miguel/16751/1/
http://www.mcnbiografias.com/app-bio/do/show?key=servet-miguel
http://www.miguelservetinvestigacion.com/vida.html
http://www.revistamagazin.ro/content/view/7107/8/
http://www.saavedrafajardo.org/Archivos/Libros/Libro0832.pdf
http://serbal.pntic.mec.es/~cmunoz11/bermudo63.pdf
http://www.servetus.org/miguel-servet/biografia.html
http://www.telekiteka.ro/index.php?m=teleki_bolyai_konyvtar
http://wol.jw.org/ro/wol/d/r34/lp-m/102006167

BDD-A26156 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.84 (2026-09-15 23:58:57 UTC)